

Теоретико-методичні аспекти розвитку в учнів старшої школи творчої самостійності під час навчання технології виготовлення швейних виробів

Анотація. У статті обґрунтовано теоретико-методичні аспекти розвитку в учнів старшої школи творчої самостійності під час навчання технології виготовлення швейних виробів.

Ключові слова: учні старшої школи, технологія виготовлення швейних виробів, творча самостійність, теоретико-методичні аспекти.

Abstract. The article substantiates the theoretical and methodological aspects of the development of creative independence in high school students while learning the technology of manufacturing garments.

Keywords: high school students, technology of making garments, creative independence, theoretical and methodological aspects.

Постановка наукової проблеми. Духовні й економічні зрушення, що відбуваються в Україні, зумовлюють реформування освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності, розкриттю її здібностей, задоволенню різноманітних освітніх потреб. Сучасне життя ставить перед школою нові завдання: виховання творчої особистості, здатної, на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити, народжувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення. На формування світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості звертається увага в Національній доктрині розвитку освіти. Навчальний процес у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) здійснюється з урахуванням основних положень Концепції профільного навчання і передбачає набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, творчих рис.

У цьому контексті важливого значення набуває проєктно-технологічна діяльність учнів як основа творчого процесу, ефективного способу розвитку їхніх творчих здібностей, формування творчого підходу до розв'язання виробничо-технічних проблем, яка реалізується під час навчання технологій, в цілому, та технології виготовлення швейних виробів, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку творчих здібностей суб'єктів пізнавальної діяльності порушено в працях філософів (І. Бичко, І. Горак, М. Горлач, І. Надольний, Б. Новиков, В. Овчинников, Я. Пономарьов, В. Табачковський, О. Шумілін та ін.). Дослідниками визначено природу творчості, типи і види творчої діяльності як форми пізнання навколишнього світу, передумови творчої самореалізації особистості.

Психологічні передумови розвитку творчої самостійності як елемента структури творчої особистості знаходимо в працях Л. Виготського, Г. Костюка, О. Матюшкіна, М. Алексєєва, Б. Сроди, Дж. Гілфорда, Е. Торренса, Д. Богоявленської, М. Булки, Ю. Гільбуха, А. Горальського, О. Кульчицької, С. Лазаревського та ін.

На розвитку творчих здібностей суб'єктів самостійної пізнавальної діяльності акцентується увага в педагогічних дослідженнях К. Ушинського, В. Сухомлинського, Л. Занкова, В. Давидова, В. Лозової, Б. Коротяєва, М. Махмутова, М. Скаткіна, В. Онищука, І. Волощука, Н. Бухлової.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних аспектів розвитку в учнів старшої школи творчої самостійності під час навчання технології виготовлення швейних виробів.

Виклад основного матеріалу. Метою проєктно-технологічної діяльності учнів є формування проєктно-технологічних знань і вмінь, розвитку їхніх творчих здібностей у процесі самостійної творчої розробки проєкту певного виробу за умови реалізації їхнього особистого конструктивного задуму з елементами новизни. При цьому під поняттям «нове» слід розуміти суб'єктивну новизну того, що створене учнями.

Показником творчої самостійності особистості є якості, які виявляються у здатності ставити перед собою цілі, знаходити способи й засоби для їх досягнення шляхом самоосвіти, самовиховання та самоактуалізації. При цьому шлях розвитку особистості, досвід творчої самостійності може не відповідати загальноприйнятим поглядам і стереотипам.

Проєктування змісту профільних програм, орієнтованих на розвиток творчої самостійності учнів, має бути спрямовано на:

1. Формування мінімуму фундаментальних предметних знань, знайомство зі способами і засобами здійснення діяльності, здатними забезпечити перехід від засвоєння знань абстрактного характеру до конкретного (умінь, навичок).

2. Створення умов для розвитку творчих здібностей і досвіду самостійної діяльності із засвоєння змісту профільної освіти.

3. Формування якостей особистості, що відображають найсуттєвіші особистісні риси, які стосуються творчої самостійності: мотиваційна активність, професійна спрямованість, відповідальність, працьовитість, любов до національної культури і прагнення до її збереження й розвитку, емоційно-ціннісні ставлення до природи і т.д.

Системний розгляд різних підходів до трактування феномену творчості дав змогу обрати за робоче найбільш універсальне і прийнятне для методичних цілей нашого дослідження визначення, за яким феномен творчості тлумачиться як діяльність, що характеризується елементами нового, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей. Творчість – це продуктивна діяльність, основними етапами якої є: 1) включення дій суб'єкта в соціально-культурний процес; 2) створення нового із застосуванням продуктивних дій у зв'язку з репродуктивними; 3) актуалізація нового, його оцінювання суб'єктом творчості. Репродуктивні дії виконують функцію організації, впорядкування й оцінювання процесу творчої діяльності. Отже, на початковому етапі пізнавально-творчої діяльності репродуктивне (відомі знання, способи, засоби, норми діяльності) стає початком творення. На другому – важливим і необхідним компонентом власне творчої діяльності, на третьому – засобом актуалізації особистості й критерієм оцінювання здобутих результатів.

Проблема творчої самостійності пов'язана передусім з інтелектуальним і духовним розвитком учня в навчально-пізнавальній діяльності. Термін «творча самостійність», як засвідчив аналіз наукових, науково-методичних джерел, у фаховій літературі використовується рідко. Науковці підкреслюють, що важливого значення в становленні активної, різнобічно розвиненої, творчої індивідуальності набуває цілеспрямоване формування пізнавальної і творчої самостійності учнів.

Важливим критерієм пізнавально-творчої діяльності є самостійний пошук і створення певного продукту в індивідуальному досвіді учня – нового, невідомого для нього наукового значення чи методу, але відомого, як правило, у загальному суспільному досвіді. У сучасних дидактичних дослідженнях пізнавальна самостійність розглядається як прагнення і вміння без сторонньої допомоги здобувати знання.

Пізнавально-творча самостійність – це когнітивна якість особистості, яка забезпечує успішне засвоєння навчального матеріалу в процесі його самостійного опрацювання на основі загальних методів пізнання. Вона передбачає наявність в особистості здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт діяльності, що характеризується новизною, оригінальністю у власному досвіді учня.

Система роботи з розвитку творчої самостійності, на нашу думку, має реалізовуватися за такими напрямками: 1) стимулювання учнів до самостійної пізнавально-творчої діяльності; 2) керівництво пізнавально-творчою діяльністю учнів під час самостійного вивчення технології виготовлення швейних виробів; 3) розвиток творчо-технологічної самостійності. Стимулювання учнів до розвитку творчої самостійності під час навчання технології виготовлення швейних виробів має здійснюватися за допомогою спеціальної системи методів, зокрема методів активного навчання, вправ і завдань.

Як відомо, активність – це підсилена діяльність. Методи активного навчання покликані забезпечувати підсилення насамперед розумової, а відтак пошукової діяльності у навчальному процесі. Таке підсилення спричиняється підвищенням емоційної долученості учня до подолання перешкод і труднощів на шляху до мети. Учні мають відчувати особистий інтерес не тільки до процесу та результатів виконаної навчальної дії, а й до того, у який спосіб реалізується ця дія. Така емоційно активна позиція педагога – головний фактор активізації учнів. Зрозуміло, що при цьому мають переважати позитивні емоції. Другим фактором є зацікавленість не просто змістом, а власне процесом роботи з ним. Третій фактор вбачаємо в ігровому характері навчальних дій або наданні їм властивостей змагання. Четвертий фактор – саме захопчування, п'ятий – контроль, а шостий – пряме спонукання до навчальної дії.

Щоб краще з'ясувати різницю в мотиваційному забезпеченні «звичайних» і «активних» методів, скористаємося таким прикладом. Чи не найчастіше в роботі педагога використовується метод «вправа». Обов'язковість вправи змушує учня виконувати її, незалежно від його бажання або від того, чи усвідомлена ним необхідність цієї роботи.

Цього буває достатньо для повного здійснення діяльності, але не досить для одержання якісного результату. Отже, треба «приєднати» ще й інші фактори, які сприятимуть підвищенню рівня активності й інтенсивності роботи учнів. Надавши вправі ігрового характеру, поглибивши її зміст і зробивши процес виконання цікавим для учнів, ми таким чином трансформуємо «звичайний» метод «вправа» в активний – «ігрова вправа». Кращий результат при майже однакових витратах часу засвідчує оптимальність активного методу за рахунок того, що в ігровому варіанті учень вільніше працює і більше докладає зусиль для виконання роботи. Таким чином, «звичайні» методи можна активізувати, пам'ятаючи, що: спеціальні «активні» методи навчання відзначаються переважанням інших факторів над спонуканням; активні методи не витісняють традиційні, а доповнюють їх, забезпечуючи вчителю більше можливостей для добору оптимальних; система методів має розвиватися завдяки конструюванню специфічних методів, які гарантують активізацію.

Перелічимо методи активного навчання, які доцільно використовувати під час вивчення технології виготовлення швейних виробів:

1. Ділова гра. Клас поділяється на ігрові команди. Призначаються арбітри. Веде гру вчитель. Передусім повідомляються її умови, а також завдання командам. Виконавши завдання за певний час, команди доповідають, а арбітри оцінюють їхню роботу. Ділова гра використовується на підсумковому етапі. Вона навчає застосовувати набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях, а також у колективній роботі.

2. Рольова гра нагадує ділову, але тут кожному учасникові надається певна роль чи визначається функція. Особистісно-рольова гра як варіант цього методу передбачає розподіл ролей залежно від особливостей вдачі кожного її учасника.

3. Аналіз конкретних ситуацій з приводу навчальної предметної, побутової чи виробничої ситуації, яку повідомляє учитель, відбувається обговорення, пропонуються варіанти можливих розв'язків, вибираються оптимальні.

4. Ігрове конструювання (або проєктування) Одержавши певне завдання, учні в ігрових командах вишуковують найкращий варіант «проєктно-конструкторського» втілення ідеї або даних, що закладені в завдання.

5. Ігрові вправи за мотивами відомих телевікторин «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Поле чудес». «Щасливий випадок» тощо.

6. Вправа «побігеньки» (з досвіду В. Шаталова). Учитель готує по 7-10 невеликих завдань для кожного учня (на окремому папірці), роздає по одному, а також чистий аркуш паперу. Підписавши його, учень готує відповідь, і обидва аркуші повертає вчителю. Одержує нове завдання і новий чистий аркуш. Скільки завдань треба виконати правильно і вчасно на відповідну оцінку, учні не знають. Перевіривши відповіді, на наступному уроці вчитель оцінює роботи. Ця вправа забезпечує тренування, повторення, використання вивченого матеріалу, контроль засвоєння, а також інтенсивність роботи та зацікавленість учнів її процесом і підсумками.

7. «Аукціон». Ведучий називає тему, питання, чи завдання, дає сигнал (гонг) і починає відлік. Учень, який першим підняв руку, дістає право висловити свою думку. Виграє той, хто зробив останнє доповнення.

8. Бесіда «за Сократом». Учитель ставить запитання, з відповіді виводить наступне питання.

9. «Мозковий штурм». Увесь клас у цілому або після розподілу команди дістають завдання (це можуть бути ситуація чи проблема), колективно шукають розв'язок, причому жоден із запропонованих варіантів не дозволяється критикувати. Обговорюються й оцінюються наприкінці роботи лише найкращі. У командах можна розподілити учасників на «генераторів ідей» та «аналітиків».

10. Методи організації мислення учнів:

– метод тупикових ситуацій: пропонується кардинально замінити, переробити наявний варіант роботи, який не влаштовує;

– метод несподіваних заборон: для розв'язку певного (технічного) завдання забороняється використовувати якийсь важливий елемент. Наприклад, треба обметати зрізи виробу. Обметувальної машини чи функції обметування в наявній швейній машині немає. Запропонуй варіант виконання завдання за такої умови;

– метод швидкісного ескізування: певна технічна задача інтерпретується у графіці;

– метод нових варіантів: з наявних (технологічних) одиниць (деталей) потрібно скомпонувати новий вузол, швейний виріб тощо;

– метод інформаційної недостатності: учневі навмисне надається обмежена інформація для виконання завдання;

– метод інформаційної перенасиченості: учні вчать відкидати зайву інформацію.

Певна річ, що методів активного навчання існує значно більше, ніж перелічено вище, вони становлять ту групу нетрадиційних методів, яка нині інтенсивно розвивається й доповнюється творчістю і фантазією багатьох педагогів.

Для закріплення знань з теми «Властивості тканин», наприклад, можна застосовувати рольову гру «Шовковинка». Учні виконують ролі завідуючого ательє, замовника, художника-модельєра, закрійника, швачки. Також доречним буде аналіз виробничих ситуацій.

Розвитком творчості і взагалі творчим процесом важко керувати. Єдина можливість вплинути на організацію такої діяльності – створити для цього відповідні умови, а саме:

– проводити навчання в атмосфері взаєморозуміння, співтворчості, сприймаючи кожного учня як особистість, як повноцінного партнера;

– пріоритетною має стати діалогічна форма ведення уроків, коли учні вчать критично самостійно мислити, набувати навичок відстоювати свою думку, коректно вести себе з опонентами;

– на уроках доцільно створювати ситуації вибору і давати можливість учням здійснювати цей вибір.

Навчальний процес поєднує продуктивну та перетворювальну діяльність учнів, при цьому творчий характер має така перетворювальна діяльність, коли постає потреба застосовувати знання у новій ситуації, знайти альтернативне вирішення проблеми або скористатися відомими способами вирішення незвичних комбінацій.

Основним у процесі формулювання досвіду перетворювальної діяльності є метод творчих завдань і вправ, які виступають активною формою і засобом активної роботи мислення, напруження пам'яті, актуалізації накопичених знань. Певна послідовність творчих завдань і вправ зумовлюється рівнем їх складності, який співвідноситься з певним етапом пізнавального процесу, починаючи з відтворення до частково-пошукової та власне пошукової роботи учнів.

На уроках з навчання учнів технології виготовлення швейних виробів використовуються творчі завдання чотирьох типів:

1. Завдання, які розвивають допитливість і допомагають визначити невідповідність,

суперечності, формувати проблемні запитання. Наприклад, після вивчення побудови основи креслення жакета доцільно поставити проблемні запитання, на які б ви хотіли дістати відповідь. Це сприяє глибокому розумінню й засвоєнню інформації.

2. Завдання на розвиток аналітичних здібностей, вміння оригінально, нестандартно мислити, обґрунтувати власні ідеї. Наприклад, такі: проаналізуйте наведену попередньою ученицею послідовність моделювання спідниці: чи не потребує ця робота удосконалення? Якщо так, то якого саме?

Це допомагає навчити учнів правильно використовувати спеціальну термінологію, знати оригінальні прийоми обробки вузлів і деталей одягу, запропонувати раціональну послідовність виготовлення тієї чи іншої моделі.

3. Завдання, які сприяють формуванню незалежних власних суджень і критичного мислення. Наприклад, після опису моделі виробу, який вивчається, пропонується висловитись, чи подобається учням запропонована модель, що саме подобається і які деталі вони б замінили.

Такі завдання формулюють навички самостійної діяльності, спілкування із замовником, розвивають здібності до конструювання й моделювання одягу, естетичний та художній смаки.

4. Завдання, які сприяють розвитку фантазії учнів. Пропонується учням написати твір (байку, казку, баладу) про один із швейних виробів (піджак, сукню, спідницю, штани). Такі завдання передбачають використання різноманітних знань – з історії, літератури, мови, технології виготовлення того чи іншого виробу і, крім того, збуджують емоції учнів, викликають почуття задоволення від творчого процесу та його результату.

Під час виконання творчих завдань треба враховувати індивідуальні особливості учнів. Диференціація проявляється у рівні складності завдань, які виконують учні, рівні допомоги вчителя або його керівництві, у залученні до виконання завдань сильніших учнів, або наданні їм повної самостійності.

Завдяки використанню різних типів і видів творчих завдань стає можливим істотно впливати на розвиток творчих здібностей учнів під час навчання технології виготовлення швейних виробів.

Творче мислення розглядаємо як один з різновидів мислення в цілому. На уроках більше уваги слід надавати розвитку таких форм мислення, від яких залежить уміння зробити опис моделі одягу, оцінити естетичний вигляд, виконати ескіз, підібрати фактуру тканини, фурнітуру, види оздоблення, визначити витрати основних і додаткових матеріалів залежно від типу фігури та силуету. Однак успішно розвивати технічне мислення учнів можна, лише враховуючи їхні схильності, уподобання. Тому пропонуємо учням назвати свої улюблені моделі, скласти для них технологічну послідовність обробки. Якщо в математиці найважливішим є правильний алгоритм розв'язування задач, то в технології – це складання раціональної технологічної послідовності обробки окремих деталей і всього виробу. Саме з усвідомлення цього учнями й починається вивчення технології виготовлення одягу. На першому уроці вони одержують необхідні рекомендації – орієнтири на шляху пошуку істини:

1. Не зубри, не проголошуй стандартів, а дивуйся, запитуй, сперечайся, доводь, ділися враженням.

2. Не забувай: конструювання, моделювання, матеріалознавство, обладнання і технологія пошиття виробу є взаємозалежними.

3. Милуйся і втішайся своїм виробом, розмірковуй над його силуетом, фасоном, оригінальністю коміра, рукава, застібки, кишені.

4. Кожний виріб неповторний, тому: а) у процесі вибору його моделі ти маєш обґрунтувати власну думку; б) розглядай виріб з позицій загальнолюдського, вічного, постарайся збагнути неповторність, цінність його для сучасників; в) аналізуючи окремі деталі виробу, умій пояснювати, чому вони саме так оброблені.

Уміння здобувати знання та застосовувати їх на практиці споконвіку було життєвою потребою людини. Пізнавальна діяльність характеризується низкою взаємопов'язаних психічних процесів, серед яких особлива роль відводиться мисленню. Розвиток мислення учнів залежить як від характеру знань, котрі набуваються, так і від способів їх засвоєння. Останнє дуже важливо. Одержання готової інформації від учителя чи з підручника не завжди викликає інтелектуальну активність. Тому завжди ставимо перед собою завдання виховати саме творчу особистість, розвинути її здібності, навчити технічно, творчо мислити, тобто вміти робити хай невеличкі, але власні відкриття.

Інтенсивність розвитку в учнів старшої школи творчої самостійності під час навчання технології виготовлення швейних виробів підвищується за умов упровадження різноманітних засобів навчання. Нині особливо актуальним є оволодіння учнями новими інформаційними технологіями та засобами інтенсифікації творчої діяльності і пошуку нових ідей, алгоритмізованими і евристичними методами пошуку науково-технічних рішень.

Висновки. Отже, проектування основних напрямів змісту профільного навчання, що сприяють розвитку творчої самостійності учнів під час вивчення технології виготовлення швейних виробів, – необхідна, але недостатня умова для вирішення означеної проблеми. Важлива роль у цьому процесі належить технологіям навчання (методи, засоби, організаційні форми). Розвиток творчої самостійності учнів старшої школи під час навчання технології виготовлення швейних виробів буде ефективнішим, якщо:

- враховуються їхні здібності та схильності до певного виду технологічної діяльності;
- пізнавальна діяльність учня має переважно активний, перетворювальний характер;

– максимально використовується та стимулюється індивідуальна творча діяльність учня, інтегрована з його самоосвітою.

Список використаних джерел:

1. Лозова В.И., Москаленко П.Г. Активизация познавательной деятельности школьников. *Magister Cogitatum*. 1996. № 2-3. С. 35-39.
2. Магдич Я.І., Марущак О.В. Розвиток проектного мислення майбутніх учителів трудового навчання та технологій як засіб формування професійних компетенцій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 31-33.
3. Марущак О.В., Бабійчук І.М., Гудима О.О. Дидактичні можливості інформаційно-комунікаційних технологій у графічній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій з дизайну костюма. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 91-94.
4. Марущак О.В., Бербега І.М., Бойчук С.О. Графічна складова дизайн-технологічної діяльності з проектування одягу майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 54-56.
5. Орлов В.И. Активность и самостоятельность учащихся в обучении. *Специалист*. 2002. № 5. С. 29-31.
6. Романенко Т.М., Марущак О.В. Психолого-педагогічні аспекти художньо-конструкторської підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 3-5.
7. Цвілик С.Д., Ткачов Д.О. Інноваційні технології швейної підготовки вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 42. С. 426.432.
8. Шевченко М.О., Марущак О.В. Проектування моделей одягу засобами графічного дизайну у професійній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 15-18.